378
Д33

1619/—

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені М.П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ДЄНІЖНА Світлана Олександрівна

Формування музично-педагогічної культури майбутнього вчителя засобами національних традицій

13.00.01. - теорія та історія педагогіки

БІБЛІОТЕКА
УДПУ ім. М. П. Драгоманова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова
100310981

Київ - 1996

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Українському державному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор РУДНИЦЬКА Оксана Петрівна

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, академік АПН України, професор ЗЯЗЮН Іван Андрійович

кандидат педагогічних наук, доцент КАЛЕНИЧЕНКО Аіда Георгієвна

Провідна установа Херсонський державний педагогічний інститут

Захист відбудеться "19" 12 1996 р. о "10" 30 на засіданні спеціалізованої вченої ради К.01.33.08 в Українському державному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова /252030, м.Київ, вул.Пирогова, 9/.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Українського державного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Автореферат розіслано "____" _____ 1996 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради — Л.В.ДОЛИНСЬКА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

А к т у а л ь н і с т ь д о с л і д ж е н н я. Процеси демократизації та національного ренесансу висунули нові вимоги до культурологічної підготовки майбутніх фахівців, здатних усвідомлювати своє призначення у світі, досягати нових вершин у розвитку цивілізованого суспільства. Звідси стає зрозумілою важливість дослідження категорії музично-педагогічної культури як "локалізації" загальної культури вчителя музики в умовах педагогічного процесу та основи його фахової компетентності.

Демаркація цього поняття з потоку суміжних філософських, психологічних, педагогічних, мистецтвознавчих дисциплін дає підстави стверджувати, що серед культурологічних засад спеціальної вузівської підготовки студентів суттєве значення має опанування майбутнім учителем національних традицій українського мистецтва, зокрема музики. Кристалізуючи в собі традиційні художньо-образні уявляння, музичні інтонації яскраво передають характерні риси художньої творчості, що говорить про їх загальнонаціональний тип. Вони виступають стильотворюючими закономірностями, через які передається своєрідність досвіду попередніх і нових поколінь у межах однієї соціально-етнічної спільноти, а вікові духовні устої набувають зовнішньої образно-стильової форми національного характеру. Тому національні традиції виступають доцільною формою предметного розкриття внутрішнього багатства української культури, встановлення природних зв"язків з надбаннями інших націй, виявлення окремих рис їх ідентичності й, водночас, унікальної самобутності.

Використання національних традицій у музично-педагогічному процесі сприяє втіленню в життя української національної ідеї, формує життєву позицію, національну самосвідомість, мен-

тальність студентів, допомагає їм усвідомити загальнолюдські цінності та через них значимість власного "я". Відчуття багатств звукової палітри свого народу виховує чуттєвість і розум, емоційність й інтелект, які відкривають шляхи в інші звучащі світи, що вдосконалює професійний досвід та особистісні якості майбутнього педагога-музиканта.

Важливість формування музично-педагогічної культури в контексті національних традицій окреслюється все рельєфніше. Очевидною стає доконечність пошуку якісно нових підходів до організації спілкування студентів з народною та професійною українською музикою, в художній скрабниці якої канонізовано принципи смисло- та формотворення культури.

Актуальність досліджуваної проблеми підтверджується тим, що особистісна система цінностей майбутнього вчителя та вміння формувати її у своїх учнів впливають на розвиток культури всього суспільства.

Роль національного чинника у формуванні культури особистості підкреслюється в творах видатних філософів та діячів культури /В.Антонович, Д.Антонович, Дж.Белл, М.Бердяєв,Д.Берклі, В.Біблер, М.Бубер, С.Булгаков, Д.Веланський, Г.Гегель, М.Грушевський, М.Данилевський, І.Дзюба, І.Кант, І.Крип"якевич, В.Мороз, І.Огієнко, Л.Окен, Х.Ортега-і-Гасет, Б.Попов, М.Попович, М.Скрипник, В.Соловйов, Б.Стебельський, А.Тойнбі, И.Фіхте, І.Франко, Д.Чижевський, Ф.Шеллінг, Ф.Шлегель.О.Шпенглер, К.Шудря, Д.Юм/. Велике значення культурологічному потенціалу українського фольклору відведено педагогами-композиторами /В.Верховинцем, Ф.Колессою, М.Леонтовичем, М.Лисенко, Я.Степовим, К.Стеценко/.

Дослідженню проблем національних традицій музичного мистецтва присвячені роботи мистецтвознавців та фольклористів

/В.Гусєв, М.Єниговатова, Б.Єфименкова, І.Земцовський, І.Іваницький, А.Кабанов, К.Квітка, Ю.Круглов, І.Ляшенко, І.Маціївський, В.Медведева, А.Чекановська, К.Чистов, В.Щуров/.

Значний внесок у вивчення феномена культури внутрішнього світу особистості та психологічних механізмів її регуляції внесли такі вчені, як Б.Ананьєв, Л.Виготський, О.Костюк, О.Леонтьєв, Є.Назайкинський, К.Платонов, В.Ражніков, С.Рубінштейн, Б.Теплов.

Специфічні ознаки професійно-культурної компетентності суб"єкта, на якій суттєво позначаються соціальні "шифри" сучасних музичних явищ, висвітлено у працях Т.Адорно, Р.Грубера, А. Моля, О.Сохора, В.Цукермана.

Особливий інтерес у контексті даної дисертації становлять наукові пошуки Б.Асаф"єва, Л.Баренбойма, Т.Бершадської, А.Кастальського, І.Котляревського, В.Медушевського, Г.Нейгауза, Ю. Холопова, котрі дозволили виявити сутність культури спілкування з мистецькими творами, що є одним з провідних складових музично-педагогічної кваліфікації вчителя.

Багато цікавих ідей про сутність поняття культури студентів педагогічних спеціалізацій представлено у роботах Е.Абдулліна, І.Зязюна, Л.Коваль, Г.Падалки, О.Рудницької, В.Сластьоніна, В.Сухомлинського. Ефективні шляхи вдосконалення професійної підготовки вчителя музики розкрито Л.Арчажніковою, А.Калініченко, А.Растригіною.

Однак, незважаючи на звернення науковців до проблеми розвитку культури особистості в структурі музично-педагогічної діяльності, багато її аспектів ще не знайшли відображення. Так, недостатньо вивченими залишаються питання формування музично-педагогічної культури майбутнього вчителя засобами національних традицій, визначення її змісту та структури. Як показує практи-

ка, студентам бракує знань у галузі української художньої творчості, що негативно позначається на розвиткові професійно значущих особистісних якостей та педагогічних умінь створити потрібний духовний контакт з учнівською аудиторією.

Актуальність, теоретичне та практичне значення проблеми формування музично-педагогічної культури майбутнього вчителя, що грунтується значною мірою на опануванні традиціями національного мистецтва, нерозробленість цієї проблеми в педагогічній науці та практиці зумовили вибір теми дослідження: "Формування музично-педагогічної культури майбутнього вчителя засобами національних традицій".

О б " є к т д о с л і д ж е н н я - процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів музики у вищих навчальних закладах.

П р е д м е т д о с л і д ж е н н я - формування музично-педагогічної культури в умовах цілеспрямованого впливу національних традицій мистецтва на розвиток особистісних якостей майбутнього вчителя та відповідних до них умінь навчально-виховної роботи в школі.

М е т а д о с л і д ж е н н я - теоретично обгрунтувати та експериментально перевірити шляхи педагогічної організації та керівництва процесом формування музично-педагогічної культури майбутнього вчителя засобами національних традицій.

Г і п о т е з а д о с л і д ж е н н я - ефективність формування музично-педагогічної культури майбутніх учителів підвищиться за умови науково обгрунтованого використання в навчально-виховному процесі національних традицій, невід"ємною складовою яких є музика. Для цього необхідно:

1/ провести структурні зміни в програми психолого-педаго-

гічних, методичних, народознавчих та спеціальних дисциплін на основі добору творів народного і професійного мистецтва, вивчення яких сприяє засвоєнню різних видів національних традицій /культурно-історичних, родинно-побутових, релігійних, трудових/, а через них, - культурологічній підготовці майбутніх учителів;

2/ ввести в практику навчання студентів характерну для народної музики "усну" манеру передачі оригінальних ладо-ритмічних інтонацій вокальних та інструментальних мотивів, імпровізаційний стиль та обрядові традиції, їх виконання, які впливають на емоційно-ціннісне ставлення майбутніх учителів до національної культури;

3/ забезпечити реалізацію досвіду творчого мистецького спілкування студентів у роботі з учнями, що суттєво позначиться на усвідомленні професійно-педагогічної значущості національних традицій і технологічній майстерності майбутнього вчителя.

З урахуванням мети та гіпотези були поставлені такі

з а в д а н н я дослідження:

- розкрити зміст поняття "музично-педагогічна культура вчителя" в контексті національних традицій, розробити критерії її сформованості;

- проаналізувати взаємозв"язки формування музично-педагогічної культури та опанування студентами національних традицій, пов"язаних з мистецькою творчістю;

- розробити організаційно-методичну систему, спрямовану на підвищення ефективності формування музично-педагогічної культури майбутнього вчителя.

М е т о д о л о г і ч н о ю о с н о в о ю дослідження є положення філософської думки про природу культури особистос-

ті; концепція єдності свідомості та діяльності; вчення про соціальну сутність національних традицій, їх вплив на розвиток внутрішнього світу особистості через мистецьке спілкування; психолого-педагогічні ідеї щодо суспільних тенденцій створення нової системи освіти в Україні.

Для розв"язання поставлених завдань використовувався комплекс м е т о д і в дослідження: критичний аналіз філософської, народознавчої, психологічної, педагогічної, мистецтвознавчої та методичної літератури, анкетування, спостереження, тестування, педагогічний експеримент, метод самооцінок та експертної оцінки, аналіз документації педагогічних навчальних закладів, узагальнення масового і передового педагогічного досвіду, методи статистичної обробки експериментальних даних.

Б а з а дослідження. Дослідно-експериментальною роботою було охоплено понад 270 студентів Київського, Мелітопольського, Івано-Франківського та Уманського педагогічних вузів.

Дослідження здійснювалось у три етапи.

Н а п е р ш о м у е т а п і /1993 - 1994 рр./ аналізувалися праці педагогів, психологів, філософів, культурологів, мистецтвознавців, народознавців з обраної теми, обгрунтовувались її актуальність, об"єкт, предмет, мета й основні завдання дослідження, висувалася його гіпотеза, розглядалися навчальні плани і програми, підручники, посібники та методичні рекомендації.

Н а д р у г о м у е т а п і /1994 - 1995 рр./ опрацьовувалася програма і методика дослідження, визначалися критерії та рівні сформованості музично-педагогічної культури майбутнього вчителя, проводилися констатуючі зрізи, що дозволило виявити стан досліджуваної проблеми, розробити методику формуючого експерименту.

Н а т р е т ь о м у е т а п і /1995 - 1996 рр./ здійсню-

валася апробація розробленої методики з формування музично-педагогічної культури майбутнього вчителя, проводився формуючий експеримент, перевірялися його результати.

Наукова новизна дослідження полягає в теоретико-експериментальному обґрунтуванні положення про вплив національних традицій на формування музично-педагогічної культури майбутнього вчителя та розробці методики формування музично-педагогічної культури студентів музичних спеціалізацій засобами народного і професійного українського мистецтва.

Теоретичну значущість дослідження складає розширення поняття культури особистості характеристиками національної самосвідомості; визначення змісту музично-педагогічної культури майбутнього вчителя, принципів та умов її формування засобами традиційного українського мистецтва; висвітлення педагогічного потенціалу національних традицій та особливостей їх використання у професійній підготовці вчителя музики.

Практичне значення роботи вбачається в опрацюванні етапів і методів формування музично-педагогічної культури майбутніх учителів засобами національних традицій. Результати дослідження можна використати в лекційних і практичних курсах із спеціальних музичних дисциплін, методики виховної роботи, народознавства, етнопедагогіки в системі професійно-педагогічної підготовки студентів музичних спеціалізацій.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується теоретичною обґрунтованістю вихідних положень і висновків, реалізацією комплексної методики, що відповідає завданням дослідження, кількісним і якісним аналізом емпіричних даних, ефективністю формування музично-педагогічної культури майбутнього вчителя, широкою апробацією отриманих даних.

На захист виносяться:

1. Положення про те, що традиції музичного фольклору та їх наслідування у професійній музиці впливають на процес формування музично-педагогічної культури майбутнього вчителя і набувають особливої вагомості в умовах національного відродження.

2. Комплекс критеріїв сформованості музично-педагогічної культури як орієнтиру опанування майбутніми вчителями національних традицій.

3. Організаційно-методична система формування музично-педагогічної культури, яка включає принципи, умови, етапи, форми та методи навчально-виховної роботи.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалися під час експериментальної роботи на музично-педагогічних факультетах Київського та Мелітопольського педагогічних вузів і фрагментарно в Івано-Франківському та Уманському вищих педагогічних навчальних закладах, шляхом публікації матеріалів, у яких відображено основні теоретичні та практичні положення дисертації, виступів на міжвузівських, регіональних і міжнародних конференціях. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедр методики музичного виховання, співів і хорового диригування, педагогіки та методики початкового навчання, психології та педагогіки Українського педагогічного університету імені М.П.Драгоманова та кафедри гри на оркестрових інструментах Мелітопольського педагогічного інституту.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку основної використаної літератури та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У в с т у п і обгрунтована актуальність проблеми, визначені об"єкт, предмет, мета і завдання дослідження, його концепція, наукова новизна, теоретична і практична значущість, розкриті методи дисертаційної роботи, сформульовані гіпотеза та положення, що виносяться на захист, відображена апробація та впровадження здобутих результатів у вузівську практику.

У п е р ш о м у р о з д і л і - "Теоретичні основи дослідження музично-педагогічної культури майбутнього вчителя" - розглядається зміст і структура досліджуваного феномена, визначаються вимоги до використання національних традицій в процесі його формування, розкривається доцільність культурологічного аспекта вивчення духовних устоїв українського мистецтва у співвідношенні з розвитком професійно значущих якостей особистості майбутнього вчителя музики.

Доводиться, що культура узагальнює попередні духовні надбання людства та упорядковує побут, звичаї, традиції народу.

Осмислення цієї проблеми в Україні пов"язано з комплексною /історичною, філософською, культурологічною, етнопсихологічною/ розробкою концепції національної ідеї. Зазначається, що культура завжди є самобутньою, має власний зміст і форму, є продуктом творчого генія народу і несе на собі печатку його історичної долі та національного характеру /Б.Попов/. Саме за умови зрощення індивіда з історико-етнічним корінням нації стає можливим повноцінний процес становлення культури особистості.

Підкреслюється, що в контексті даного дослідження суттєве значення мають психологічні теорії, в яких культура особистості інтерпретується як рівень індивідуального осягнення минулих і теперішніх цінностей, ступінь активності самовдосконалення суб"єкта, гуманізація ставлення особистості до суспільства та

інших людей, прагнення до творчості в усіх сферах життя.

Акцентується увага на тому, що інтерпретація змісту і структури музично-педагогічної культури грунтується на дихотомії "свідомість - діяльність".

Сутність музично-педагогічної діяльності зумовлюється її спрямованістю на створення в навчально-виховному процесі таких комунікативних зв"язків, які найбільшою мірою відповідають природі музичного мистецтва, специфічним засобам спілкування з ним. Свідомість учителя музики як внутрішній ідеальний план його професійної діяльності є формою відбиття музично-педагогічної дійсності, сукупністю психологічних процесів осягнення музичних творів і педагогічного мислення, котрі взаємодіють на емоційному і раціональному рівнях.

Наголошується доцільність розгляду одного з компонентів свідомості майбутнього вчителя - національної самосвідомості, що охоплює осмислення, оцінку і ствердження людиною самої себе - носія певних матеріальних і духовних цінностей. Формування національної самосвідомості здійснюється через самоаналіз і самовизначення особистості, саморегуляцію власної поведінки в процесах соціального і культурного відродження країни. Обов"язковим елементом національної самосвідомості виступають традиції, котрі у науковій літературі тлумачаться як спосіб реалізації культурно-історичної спадкоємності.

Українські традиції в музичному мистецтві належать до загальнонаціонального типу. Різноликі за своїм етнічним змістом, сферою побутування, масштабом розповсюдження вони є складним конгломератом, цільною для кожної нації естетичною системою, що відбиває художній світогляд носіїв і реципієнтів музики. У зв"язку з цим в основу опанування традиціями в процесі формування музично-педагогічної культури майбутніх учителів має бути по-

кладений дидактичний принцип спрямування навчальних програм на вирізнення етнічно своєрідних традиційних пластів українського мистецтва, його суперстиль, усвідомлення споконвічних культурно-історичних цінностей у часово-просторовій взаємозалежності полікультурного простору.

Звідси робиться висновок про вимоги до використання національних традицій в процесі формування музично-педагогічної культури: розвиток уявлень про різноманіття полікультурного простору світу; розуміння проблем національної та загальнолюдської культур через спілкування з мистецькими творами; вироблення вмінь використання національних традицій у педагогічному процесі, їх вивчення на тлі народного та професійного мистецтва.

Дієвість національних музичних традицій значною мірою визначається їх імпровізаційною природою, для якої типовим є використання різних версій теми та способів її виконання, що суттєво впливає на розвиток творчого потенціалу майбутнього вчителя, його здатності до варіативної музично-виконавської діяльності, словесного експромту, інноваційного педагогічного пошуку.

Це зумовлює доцільність не прямого, а опосередкованого керівництва процесом професійної підготовки майбутнього вчителя засобами національних традицій через створення творчого мікроклімату, проблемних ситуацій, організації діалогового мистецького спілкування. Такі методи є перспективними для формування музично-педагогічної культури, оскільки її основою виступає досвід творчої діяльності в галузі музичної освіти й виховання.

Викладене дає підстави визначити музично-педагогічну культуру майбутнього вчителя як а к у м у л я т и в н и й д о с в і д т в о р ч о ї д і я л ь н о с т і у сфері музичної педагогіки, спрямований на духовний розвиток особистості в си-

стемі національних цінностей культури крізь призму спілкування з традиціями українського мистецтва. Саме вони є культурно-історичною, етико-естетичною, аксіологічною, виховною, пізнавально-орієнтаційною та етнічною базою культурологічної підготовки майбутнього вчителя.

Виходячи з положення про те, що кожний фахівець є суб"єктом соціального простору культури і формується в ньому, музично-педагогічна культура розглядається в онтологічному зв"язку об"єктивних і суб"єктивних чинників на особистісному рівні життєдіяльності студентів. Це дозволяє зрозуміти активність "внутрішніх" складників культури в їх "зовнішньо" значущому смислі й уявити собі шляхи проекції загальної культури в сферу фахової діяльності педагога-музиканта.

Складна система музично-педагогічної культури вчителя подається як міра засвоєння ним музичної культури суспільства і творчої самовіддачі в педагогічній діяльності. Досліджуваний феномен виражається: в глибині й системності знань; у розвиненості образного мислення, ціннісних орієнтацій і смаків; в усвідомленні виховних можливостей національних культурно-історичних традицій; в активності музично-педагогічної діяльності; у професійно зацікавленій особистісній позиції; творчій ініціативі; емоційно-ціннісному ставленні до обраної професії; досвіді музично-педагогічного спілкування.

Відповідно до названих складових музично-педагогічної культури вчителя у структурі зазначеного феномена вирізняються два основних компоненти: теоретичний і практичний.

Т е о р е т и ч н и й компонент характеризує всі види знань і уявлень майбутнього вчителя, котрі є відбиттям у свідомості людини об"єктивних явищ музичного мистецтва та педагогічної дійсності. Вони включають підготовку студентів до ана-

лізу мистецького твору на основі визначення закономірностей взаємозв"язку його змісту і форми /цілісності/, одиничного та загального /стильових ознак/, об"єктивного та суб"єктивного /методів педагогічної інтерпретації/, а також якісні показники їх загальнопедагогічної та науково-методичної ерудованості.

П р а к т и ч н и й компонент з позицій діяльнісного підходу до формування музично-педагогічної культури можна вважати найбільш важливим, оскільки поняття будь-якої культури набуває свого смислу відносно до результатів практичної діяльності. Цей компонент музично-педагогічної культури представлений такою схемою: мета - мотив - дія - результат діяльності.

У д р у г о м у р о з д і л і - "Дослідно-експериментальна робота з формування музично-педагогічної культури майбутнього вчителя" - визначаються критерії сформованості музично-педагогічної культури майбутнього вчителя, обґрунтовується методика констатуючого та формуючого експериментів, викладено їх хід і результати, розробляються педагогічні принципи, умови, етапи, форми та методи формування музично-педагогічної культури студентів, аналізуються дані опрацьованої педагогічної технології.

З огляду на існуючі професіограми вчителя музики і з урахуванням виділених компонентів структури музично-педагогічної культури в дисертації аргументується визначення трьох р і в н і в сформованості музично-педагогічної культури майбутніх учителів музики засобами національних традицій.

До н и з ь к о г о рівня сформованості музично-педагогічної культури віднесено тих студентів, які мають уявлення про найбільш відомі національні традиції, з повагою ставляться до фольклорного та професійного українського мистецтва, але їхні знання та слуховий досвід мають дещо поверховий, фрагментарний характер. Майбутні вчителі не можуть систематизувати їх

та осмислити з професійно-педагогічної точки зору. Відсутність належної обізнаності з виконавським стилем народного музичення, специфічними ладо-інтонаційними та метроритмічними ознаками української музики негативно позначається на активності художнього сприйняття мистецьких творів і практичної діяльності. Студенти цієї групи беруть участь лише у навчальних оркестрах народних інструментів та фольклорних ансамблях і не виявляють інтересу до самостійного опанування різноманітних національних традицій. Таких студентів було 46%.

Студенти с е р е д н ь о г о рівня сформованості музично-педагогічної культури чітко усвідомлюють виховні функції національних традицій, можуть визначити основні категорії українського фольклору, добре орієнтуються у звичаєвій культурі та сучасному професійному національному мистецтві, але погано володіють усною манерою варіативного інтонування пісенних та інструментальних народних мотивів, не вміють використовувати імпровізаційність фольклору в педагогічній діяльності. Таких студентів було 35%.

Студенти з в и с о к и м рівнем сформованості музично-педагогічної культури відрізняються ерудицією в галузі національних традицій, ініціативою в опануванні розмаїття жанрів українського мистецтва, досвідом характерного виконавського стилю народних майстрів, що позитивно позначається на здатності до творчих педагогічних пошуків, умінні включати у навчально-виховну роботу в школі обряди, звичаї, символіку. Представники цієї групи, як правило, грають на українських музичних інструментах, добре знають пісенний фольклор, за власним бажанням колекціонують записи сучасної української музики, цікавляться іншими видами народного та професійного мистецтва, історією національної культури. Таких студентів було 19%.

Констатуючий експеримент дозволив стверджувати, що у майбутніх учителів музики немає чіткого уявлення про музично-педагогічну культуру та роль національного фактора в її становленні. У теорії та практиці вищої школи відсутня організаційно-методична система, яка була б спрямована на культурологічну підготовку студентів з використанням потенціалу національних традицій з їх імпровізаційністю, оригінальним інтонуванням, творчим характером спілкування з аудиторією та іншими виконавцями. Обмеження програмного матеріалу зразками академічної музики призводить до схематичності при визначенні типових рис національного фольклору, "настроїв" народної музики, внаслідок чого її живлюща сила не реалізується повною мірою. В цих умовах професійна музично-педагогічна освіта не долає, а поглиблює свій розрив з фольклорним мистецтвом.

Формуюча дослідно-експериментальна робота була спрямована на підготовку майбутніх учителів музики до соціально значущої творчої діяльності і передбачала розвиток тих особистісних якостей, які визначають професійну життєву позицію молодого спеціаліста: соціальну активність, національну самосвідомість, музично-педагогічний досвід, здатність до самопізнання та самореалізації.

Формуючий експеримент проводився у три етапи, послідовність яких визначалась відповідно до трьохкомпонентної структури естетичного осягнення мистецьких явищ: сприйняття - оцінка - творча дія.

На першому - і н ф о р м а ц і й н о - п е р ц е п т и в н о м у - етапі ставилося за мету поглибити та систематизувати знання студентів з українського фольклору, висвітлити його виховні функції, збагатити професійно-педагогічний досвід кращими зразками національних традицій. Завдання цього етапу поля-

гало в розкритті особливостей українського фольклору як цілісної національної культури у різноманітті її регіонів; визначенні специфіки української народної музики на тлі порівняння етностильових комплексів музичного мистецтва; знаходженні в творах професійного мистецтва своєрідності мелодично-гармонічних, ладових і фактурних зворотів українського фольклору.

Осягнення культурно-історичних, родинно-побутових, фольклорно-календарних традицій в українській та інонаціональній художній творчості, їх відбиття в професійній музиці сприяло розширенню музично-педагогічної ерудованості, інформованості про сучасні педагогічні тенденції розвитку національно орієнтованого гуманістичного світогляду засобами мистецтва, узагальненості знань і найважливіших понять у галузі музичної педагогіки та українознавства, виробленню особистісно-смислового ставлення до обраної професії, уявленню про доцільні шляхи впровадження національних традицій в педагогічній роботі з учнями. Становлення вказаних професійних і особистісних якостей майбутнього педагога-музиканта передбачало подання матеріалу методами бесід, дискусій, підготовки конспектів першоджерел, використання наочно-слухових методів /у тому числі за допомогою засобів масової комунікації та "живого" спостереження обрядових традицій/, "наслідування" /навчальної копії/, усно-слухового способу засвоєння мистецьких зразків, слухового аналізу мелодичних, ладо-гармонічних, метроритмічних і тембрових особливостей творів, самостійного підбору елементів синкретичної форми народної творчості, зіставлення етностильових пластів мистецтва різних регіонів, проведення "діалогу національних культур".

Другий - а н а л і т и ч н о - о ц і н н и й - етап присвячений дослідженню естетичних оцінок студентами зразків ук-

раїнського мистецтва. На цьому етапі передбачалося сформувати у них адекватні способи естетичних дій з предметами та явищами музичної культури, оцінне ставлення до національного мистецтва, уміння аналізувати мистецькі твори, передавати свої враження від художнього спілкування у вигляді оригінальних вербальних і виконавських інтерпретацій музичного фольклору. Для реалізації таких завдань важливо було доповнити навчальну практику студентів позааудиторною роботою в музично-етнографічних експедиціях, що забезпечує безпосередній контакт з народними співаками та інструменталістами, поглиблює уявлення про народну творчість і систему музично-виражальних засобів. Основна увага спрямовувалась на успадкування усної традиції виконання, розвиток емоційно-почуттєвої проникливості, формування вміння записувати музичний фольклор, аналізувати та оцінювати його культурно-стильові ознаки, розуміти національну специфіку українського мистецтва, досконало передавати своє емоційно-ціннісне ставлення до музики, усвідомлювати професійну значущість вивчення національних традицій. Ефективність опанування студентами музичних традицій перевірялась у процесі аналізу та оцінки професійних творів, які наслідують фольклорну лінію в сучасному мистецтві, творчих змагань під час календарних і весільних обрядів, а також інтерпретацій дитячого репертуару у виступах перед учнівською аудиторією.

На третьому - т в о р ч о - д і я л ь н і с н о м у - етапі формуючого експерименту роботу було спрямовано на залучення студентів до активних емоційно забарвлених інтелектуальних та практичних дій в основних формах музично-педагогічної творчості. Майбутнім учителям пропонувалось самостійно визначити зміст і провести виховні заходи у школі з використанням національних традицій, дати самооцінку власній професійній підготовці, сфор-

мулювати особистісно-творчу позицію у розв"язанні педагогічних проблем. Висунуті завдання вирішувались за допомогою методів постановки проблемних питань, моделювання ситуацій уроку в школі, розробки емоційної драматургії подання дидактичного матеріалу, рольової гри, самозвітів. Цілеспрямована діяльність на цьому етапі активізувала формування готовності до музичного і педагогічного спілкування, здатності до музично-педагогічної імпровізації, уявлення про цілісний процес розвитку музичної культури учнів і ролі учителя в ньому.

Для перевірки результатів проведеної дослідно-експериментальної роботи, у відповідності до її програми і завдань, було проведено серію вимірів рівнів сформованості музично-педагогічної культури майбутніх учителів, що обчислювались за допомогою математичних методів та якісно інтерпретувались.

Враховуючи збільшення показників у порівнянні початкового і кінцевого зрізів можна констатувати, що внаслідок формуючої дослідно-експериментальної роботи відбулися значні зміни у розвитку обох компонентів музично-педагогічної культури майбутніх учителів, отже її рівня в цілому. Так, в експериментальній групі результати теоретичного компонента музично-педагогічної культури у студентів з низьким рівнем підготовки покращалися на 50%, а в контрольній групі - на 37%, у студентів експериментальної групи з середнім рівнем підготовки - на 25%, а в контрольній - на 42%, а з високим рівнем відповідно на 25% та на 2%. Подібна картина спостерігається і за результатами практичного компонента музично-педагогічної культури. Низький рівень: експериментальна група 45%, контрольна 29%, середній рівень: 27% порівняно з 31%, високий рівень: 25% та 11%.

Отримані результати показані в дисертації за допомогою таблиць і графіків. Вони свідчать про те, що розроблена мето-

дика формування музично-педагогічної культури майбутнього вчителя засобами національних традицій виявилась достатньо ефективною. Її використання в умовах навчально-виховного процесу вищої педагогічної школи відкриває можливість розв"язання поставленої проблеми.

Отже, проведене дослідження підтвердило висунуту гіпотезу і дало підстави зробити такі висновки:

1. Реалізація ідей національного відродження зумовлює зростаючу значущість і якісно новий рівень музично-педагогічної освіти. В умовах сучасної вищої школи особливу роль набуває визначення її національного компонента, що включає знання історії та культури свого народу, його духовних устоїв, ідеалів, етнічних особливостей художньої творчості. Вони знаходять своє відродження в гуманістичних і високоморальних за своєю природою національних традиціях, дотримання яких забезпечує емоційно-психологічний стан співучасті, що є найбільш відповідним професійним вимогам до педагога-музиканта, формує його національну самосвідомість, сприяє втіленню в життя національної ідеї.

2. Соціальні тенденції посилення зв"язку між освітою та культурою викликають необхідність формування особистісної культури майбутнього вчителя, котра є результатом індивідуального освоєння суспільних духовних цінностей, якісною мірою стилю та образу життя, професійної компетентності. Оскільки національні традиції концентрують у собі кращі надбання певної етнічної культури, їх можна вважати доцільним засобом культурологічної підготовки студентів музично-педагогічних спеціалізацій.

3. Національні традиції складають основу народного музичного мистецтва, яке живить творчість професійних митців. Притаманна вокальному та інструментальному фольклору імпровізаційність значною мірою впливає на розвиток творчого потенціа-

лу студентів, що виступає інтегральною ознакою культури як категорії духовної діяльності суб"єкта, орієнтована на індивідуально-неповторне творіння самого себе і оточуючого світу, процеси продукування, збереження та передачі культурних цінностей.

4. У контексті національних традицій зміст музично-педагогічної культури майбутнього вчителя розглядається як акумулятивний досвід творчої діяльності у сфері музичної педагогіки, спрямований на духовний розвиток особистості в системі національних цінностей культури крізь призму спілкування з традиціями українського мистецтва.

5. У структурі музично-педагогічної культури вирізнено два взаємопов"язаних компоненти: теоретичний і практичний, що відповідає методологічним принципам єдності свідомості та діяльності. Теоретичний компонент характеризує всі види психолого-педагогічних і спеціально-музичних знань з урахуванням необхідності їх забарвлення емоційно-ціннісним ставленням майбутнього вчителя до мистецтва та обраної професії. Практичний компонент виражено системою основних елементів діяльності: мета - мотив - дія - результат. У своїй сукупності зазначені компоненти виступають якісною ознакою загального розвитку та професійної компетентності майбутнього вчителя.

6. У відповідності до структури музично-педагогічної культури критерії її сформованості включають дві групи показників:

т е о р е т и ч н і /музично-педагогічна ерудованість, узагальненість знань і найважливіших понять у галузі музичної педагогіки та народознавства, розуміння національної специфіки українського мистецтва, усвідомлення професійної значущості вивчення національних традицій, особистісно-смислове ставлення до обраної професії, емоційно-почуттєва проникливість, інформованість про сучасні педагогічні тенденції розвитку національно

орієнтованого гуманістичного світогляду засобами мистецтва/;

п р а к т и ч н і /активність опанування та використання в роботі з учнями національних традицій, готовність до музичного і педагогічного спілкування, вміння аналізувати та оцінювати культурно-стильові ознаки музичного фольклору, досконалість передачі свого ціннісного ставлення до музики у вербальній та виконавській інтерпретації, здатність до музично-педагогічної імпровізації.

7. Результати педагогічного діагностування музично-педагогічної культури майбутніх учителів зафіксували недостатній рівень її сформованості. Більшість студентів не мають чіткого уявлення про педагогічний потенціал національних традицій, специфічні особливості їх вираження у народній та професійній музиці, можливості практичного спрямування на духовний розвиток особистості, що негативно позначається на культурологічній підготовці фахівців. Дані констатуючого експерименту свідчать про залежність рівня музично-педагогічної культури від ступеня засвоєння культурно-стильових особливостей національних традицій музичного мистецтва, принципів і механізмів народного музичення, здатності до осмислення форм і специфіки вивчення української художньої творчості відповідно до потреб сучасного музичного виховання. На рівні аналізу кількісних і якісних показників вирізнено факти, що підтверджують взаємодію та взаємозалежність компонентів музично-педагогічної культури.

8. Формування музично-педагогічної культури майбутніх учителів засобами опанування національних традицій забезпечується організаційно-методичною системою, яка передбачає синтез музично-педагогічної та народознавчої освіти студентів, розвиток особистісно-зацікавленого ставлення до цінностей українського музичного мистецтва, активізацію професійно-творчої діяльності.

Система включає:

а/ п р и н ц и п и /варіативність, колективність музичної діяльності, взаємозв"язок різних форм функціонування народного мистецтва, порівняльний аналіз регіональних особливостей українських традицій та інших національних культур, синтез вокальної, інструментальної та диригентсько-хорової видів практики/;

б/ у м о в и /передача студентам знань про вимоги до особистісної та професійної культури вчителя музики, особливості та етнічну своєрідність національних традицій, їх професійно-педагогічну значущість; розвиток національної самосвідомості, поважного та відповідального відношення майбутніх учителів до історії культури України, готовності до використання народного мистецтва у навчально-виховній роботі з учнями; опанування способів народного музичення, їх комплексного впровадження в музично-педагогічну практику; активізація творчого потенціалу студентів, здатності до музично-педагогічної імпровізації; розуміння майбутнім учителем єдності та протилежності двох культур - народної та професійної/;

в/ е т а п и /інформаційно-перцептивний, аналітично-оцінний, творчо-діяльнісний/;

г/ ф о р м и /колективні, групові, індивідуальні/;

д/ м е т о д и /бесіди-дискусії, конспектування літературних першоджерел, аналіз аудіо та аудіовізуальниз записів, "діалог культур", музично-етнографічна експедиція, створення проблемних ситуацій, рольова гра, написання сценаріїв, музичних казок, розробки емоційної драматургії подання дидактичного матеріалу тощо/.

9. Впровадження організаційно-методичної системи в практику музично-педагогічних факультетів сприяє досягненню мети та завдань дослідження і забезпечує ефективність формування

загальної та професійної культури майбутніх учителів музики.

Основний зміст дисертації висвітлено в публікаціях автора:

1. До проблеми розвитку музично-педагогічної культури майбутнього вчителя // Психолого-педагогічні проблеми естетичного виховання учнів загальноосвітньої школи: Зб. праць Міжнар. науково-практичної конф. - Луцьк, 1996. - С.24-28.

2. Структурні компоненти музично-педагогічної культури майбутнього вчителя // Єдність раціонального та емоційно-почуттєвого в освітньо-виховних системах: Наук.-метод. зб. - Харків, 1996. - С.98-99.

3. Особливості музично-педагогічної культури майбутнього вчителя // Творча особистість учителя: проблеми теорії та практики: Наукові записки Міжнар. науково-практич. конф. - Київ, 1996. - С.128-129.

4. Врахування етнічної своєрідності народної музики в підготовці вчителя // Традиції виховання у світовій народній педагогіці: Мат. Міжнар. науково-практ. конф. Ч.І.-Рівне, 1995.- С.36-38.

5. Роль національних традицій в культурологічній підготовці школярів // Виховання національної самосвідомості у школярів: Тези доп. всеукр. науково-практ. конф. Київ, 1996. - С.76-78.

6. Формування духовності майбутнього вчителя в рефлексивному процесі пізнання музики // Проблеми та перспективи розвитку психології в Україні: Тези доп. П.з"їзду психологів України. - Київ, 1996. - Ч.4. - С.41-43 /у співавт./.

Денежная С.А. Формирование музыкально-педагогической культуры будущего учителя средствами национальных традиций.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история пе-

дагогики. Украинский государственный педагогичекий университет имени М.П.Драгоманова. Киев, 1996.

В диссертации определяется сущность и структура музыкально-педагогической культуры учителя, критерии ее сформированности. Проанализирована и экспериментально доказана эффективность использования национальных традиций украинского музнкального искусства в процессе профессионально-педагогической подготовки студентов. Разработанная организационно-методическая система направлена на развитие личностных качеств будущего учителя и сответствующих им умений учебно-воспитательной работы в школе.

Denezhnaya S.A. The forming of the music-pedagogical culture of future teacher by means of national traditions.

The dissertation for scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences on speciality 13.00.01 - theory and history of Pedagogics. The Ukrainian State Pedagogical University named after M.P.Dragomanov. Kyiv, 1996.

In the thesis the essence and the structure of music-pedagogical culture of a teacher, criterions of its forming are defined. The effectiveness of the use of national traditions of Ukrainian musical art in the process of student's professional training has been analysed and experimentally proved. The practical methodical system which was worked is directed at the development of personal qualities of a future teacher and his professional skills in educational work at school.

Ключові слова: культура особистості, музично-педагогічна культура майбутнього вчителя, національні традиції, досвід творчої діяльності, музично-педагогічна імпровізація.

Подписано к печати 14.11.96г. Формат 60x84/16.
Объем: 1.0 усл.-печ.л., 1.0 уч.-изд.л.
Тираж 100. Заказ 80.

Типография во Флоровском монастыре
тел. 416-54-62